

A Gellért-legenda és Sinka István

Tudjuk, eredetileg a Szentföldre kívánt menni, aztán egy ígéretnek engedelmeskedve, ideiglenesnek szánt tartózkodását erőszakos halála végképp ez országhoz, annak államalakulatát kereső népéhez kötötte.

A Gellért-legendák közül a második, a Nagylegenda ugyancsak homályban maradt szerzője ismerteti részletesen a szent életű püspök családi hátterét, neveltetését, Istennek tett korai fogadalmát, Magyarországra kerülésének minden mozzanatát. Minket elsősorban ebben az eseményekben, történetekben gazdag legendából az a jelenet izgat, amikor a törekeny természetű püspök elmaradhatatlan kísérelőjével, Walterrel Székesfehérvárra igyekezvén a királyhoz, egy olyan helyen tölti az éjszakát, ahol a magyarok szimfóniáját véli kiérezni egy kézimalmot hajtó asszony énekében. Egyszerre, egyidejűleg hallja a malomkövek őrlő hangját és a szolgáló énekét. „– Walter, hallod a magyarok szimfóniáját, miképp zeng?”

A szimfóniának több jelentése ismeretes. A régiségben, még jóval a szimfóniaként számon tartott nagy zenekari művek megjelenése előtt, a görög *symphonia* elnevezésből kiindulva, magát a zengést, a zenei hangok összhangzását, egybecsengését jelentette. Az egyik verzió, hogy erre a többszólamúságra, annak is egészen primitív változatára vonatkozott a püspök megjegyzése. Ez is lehetséges. Én viszont valószínűbbnek tartom, hogy inkább arra a hangszerre utalhatott, mely épp ez idő tájt kezdi meg hódító útját az ibériai félszigetről kiindulva, Dél-Franciaországon át, Itália északi részén keresztül egészen Nyugat-Európáig. Ez a hangszer a tekerőlant őse volt, a két vagy háromhúros, akkor még doboz formájú *symphony*. Muzsikusok szobrainak kezében többször találkozhatunk szögletes formájukkal székesegyházak kapubélletein. Szakrális szerepre szánták a kora középkorban, egyházi kórusokban az énektanítás eszköze ekkortájt.

Gellért püspökről feljegyzí a legenda, hogy zeneértő, zeneszerető ember hírében állt. Walter magiszterrel, aki jobb keze lehetett Csanád megyében térítő

munkájában, valamint a püspöki iskola nyelvi és zenei tanítója, „egy arra alkalmas házban” a „grammatika és a zene tudományába” avatja be a megkelesztelt családok fiait.

A symphony nevű hangszer a XI. században Észak-Itáliában már kedvelt templomi instrumentum volt, a velencei születésű Gellért, mint egyházi ember, jól ismerhette. A hangszernek húrjait egy körkörös mozgó, kézzel hajtott fikorong hozta rezgésbe. Billentyűzet segítségével az egyik húron a dallam szólalt meg, a másik vagy másik kettő, folyamatos, állandó hangmagasságával a kíséretet adta.

Idézzük fel még egyszer a jelenetet. Valakinek az érdekében Gellért a királyhoz siet. A legenda nem rejti véka alá, hogy István király a már megtért, de a bűncsapdáját kerülni nem tudó visszaesőket az igazságosság vesszejével bizony keményen megbüntette. Ilyenkor a könyörületes püspök gyakran a király ítéletével szemben kiáll a megtévelyedett mellett. Egy ilyen jószolgálati útja lehetett az emlékezetben megőrzött út is.

Erdős részen, disznók makkoltatására alkalmas vidéken gyalogolnak át, Gellért és Walter. Dél tájban egy módosabb gazda vendégei lesznek, aki ott marasztalja őket éjszakára. Már rég leszállt az este, amikor malomkövek surrogása, zörgése veri fel az éjszaka csendjét, s rögtön utána szívét-lelket rabul ejtően felcsendül egy asszony éneke. Az ének egyre hangosabb, s a már fekvő, ágyában olvasó püspök megkérdezi Waltert, aki neve után nem lehetett magyar, de tájékozottabb Gellértnél a ház körüli gazdasági munkákban, hogy mit is hall. És Walter készséggel válaszol. Elmondja, mi történik odakint. A gazda szolgálója állati erő nélkül, maga forgatja a köveket egymáson, őrli a gabonát, s hogy ne legyen annyira monoton a munkája, énekel közben. Tudjuk azt is, hogy Gellért örömet leli a dalban, s gazdagon megjutalmazza a szolgát.

A püspök és Walter közötti párbeszédet egyetlen mondat vezeti be, egy megállapítást is tartalmazó kérdő mondat: „Walter, hallod a magyarok szimfóniáját, miképp zeng?”

Már korábban felvetettük, hogy Gellért püspöknek a „magyarok szimfóniájára” történő megjelölése utalhat a többszólamúság zenei jelenlétére, az ének és a malomkövek súrlódásának egyidejű hangzásából létrejött polifóniára. Én mégis úgy gondolom, hogy tárgyiasabb, konkrétabb dologra irányul a kérdés. A symphony nevű koronggal hajtott hangszer formája-játéka képződik meg a püspökben, a hangszer, melyet oly rég maga mögött hagyott Velence templomaival együtt, s mely most lényegét, működtető elvét, hangzásvilágát tekintve megjelenik előtte. A gabonát őrli kő monoton zúgása a hangszer kísérő húrját juttatja eszébe, míg az asszony éneke a billentyűzet segítségével megszólaltatott dallamhúrt idézi fel benne. Nem gondolom, hogy távol járok az igazságtól, ha ezt a másik, második verziót tartom hihetőbbnek.

Csaknem kilencszáz évet kell előre szaladni az időben, hogy kísérteties hasonlósággal, mintha csak a Gellért-legenda lapjairól másolták volna ki a történetet, helyet kapjon ez az esemény egy ugyancsak őszállapotokat megidéző

könyv oldalain. Sinka István önéletrajzi vallomásáról, a „Fekete bojtár”-ról beszélek. Mintha az a mélység, honnan a pásztorköltő érkezett, megőrizte volna ezt a történetet, és újra játszatta volna előtte a legenda e számon tartott mozzanatát.

A háború éveiben járunk, a békési puszták egyikén, a Kárászmegyeri uradalomban, irdatlanul magára hagyott világban. Egy nap forró délutánján Sinka a pósai major környékén legeltet. A major udvarán kút áll, oda tart, hogy a szomját oltsa. És innentől kezd el peregni a film, egy kilencszáz évvel korábbi történet filmkockái a magyarok szimfóniájáról.

„Szóval ballagtam bé a kút fele, s már előre nyeltem a friss vizet, mintha már innám is. Benn az udvaron, egy öreg félszer alatt darálókő állott, s egy farosmejjes menyecske forgatta a követ, az öreg napa meg a tornácon ült és a két karján ringatott egy szundikáló kisgyereket, és danolt lassú, mély, monoton hangon, fején a fekete fejkendője félrecsúszott s bennülő öreg szemei messzire révedeztek az elhagyott tájon. *Nézett az öreg mámi, és dalolt, s a darálókő mormogása egygyé vegyült hangjával az elhagyott majorban* (az én kiemelésem – Gy. Sz. A.). Beálltam a kútkávéba. Felhúztam a vedret. Ittam. Utána lassan eresztettem vissza a kútostort, mintha arra vigyáznék, hogy a veder ne nagyot loccsanjon. Pedig csak hallgatni akartam az öregasszonyt, mennél tovább. A bőröm minden kis likacsa megborzongott. Úgy éreztem, mintha az én szegény kis öreg nagyanyám ülne a tornácon, s a két karján engemet ringatna, hogy pihenjek el a világ elől. Mintha csak az ő megfutott útjainak a messzeségével, szomorúságával és gyötrelmeivel altatna most engem.

Alig tudtam mozdulni a kúttól. ...Megfoghatatlan erő markolatott belül. A nap vörösen lángolva csúszott lefele, a kis csengőm szava pitegett a legelő falka többi pergőivel, s a hátam mögött a kongó, üres majorban egy kopott tornácon a fekete öregasszony dúdolta az árvaság altatóját.”

A „Gellért-történet” Sinka István életútjában meghatározó jelentőségű esemény, ugyanis ekkor válik költővé. A pósai öregasszony ajkáról hallott, őrlőkővel kísért dallam megbabonázza, kíséri őt addig a csodaként megélt mágikus pillanatig, amikor kifényesített csizmaszárára tintaceruzájával felrója első versének sorait. „- Éltem, lélegzettem, de nem voltam a világon – írja akkori állapotáról –, ...hetekig bennem sajgott a pósai öregasszony altatója. Birkóztam vele s az is velem... Néha már el is felejtettem, néha meg roppant erővel viszsztatért.”

Aztán néhány nap teltevel a barmódi határban a Kerek-ér és a Csikó-tanya előtt megállítja a nyáját. „Leültem az egyik fa tövire, hátam neki vettem a fatörzsnek, s belehallgatóztam a szélzúgásba. Úgy tűnt fel, mintha a pósai fekete öregasszony dalolna. Én ültem csak, és rágyújtottam, és szállt, csavargózott az ér felett kéken a pipafüst, s elnéztem, miként vész el a semmibe. Úgy, mint ahogy én veszek majd el – gondoltam –, s abban a pillanatban kibomlottak előttem a vesszorok. Elővettem a tintaceruza-csutkám, a csizmám szárát jól letörültem a szűrőm ujjával, hogy szépen ragyogjon rajta a betű, és oda írtam fel a verset:

*Óh, szállj pipám drága füstje,
dohányom foszló ezüstje
s lengj messzi a puszta mélyén,
hogy futhasson a lelkem véled
életemnek tűnt lepkéként
tova illanó reményén.*

*Itt Barmón a Csikótanyán,
Tizenhét szílfa hajlatán
Sír az esők vőlegénye,
én az állásszagú bojtár,
ki puhatalpú kis pulinak
Isten mégis a szemébe.*

*...Óh, szállj pipám árva füstje,
dohányom bomló ezüstje
s ringasd rövid ifjúságom,
ami itt a Kerek érben,
kilenc varnyú szemeláttán
úgy foszlik szét, mint az álom...*

A magyar (nép)költészet létezésének legrégebb bizonyítéka a Gellért-legenda. Egy érdeklődő, nagy műveltségű püspök személyéhez köthető argumentálása. A gabonát őrlő szolgáló éneke azonban nem halkul el itt; egy világirodalmi rangú, nincstelen pásztorköltő első versének lesz majd ihlető forrása. Legenda ez is.

